

PRAŽSKÉ JARO JAKO UDÁLOST MEZI MOCENSKÝM CENTREM A VEŘEJNOSTÍ

Lukáš Senft

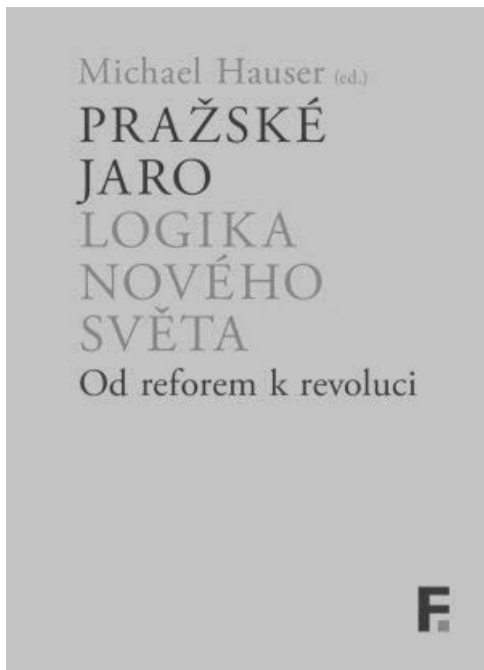
Pražské jaro získalo za více než půlstoletí mytický status. Pověstinou bývá toto období interpretováno jako záblesk svobody, ale zároveň i jako „nepovedená“ sametová revoluce – pokus o prosazení liberálních práv a příklon k trhu, který se v šedesátých letech nepovedl a lidé v Československu museli čekat přes dvacet let na „remake“. Tuto představu může ilustrovat jeden z listopadových plakátů, který zachycuje velké číslice „89“, přičemž po obrácení plakátu lze vidět číslici „68“, tedy upomínku příjezdu tanků a zároveň poslední svobodný rok pražského tání. Kniha *Pražské jaro. Logika nového světa: Od reforem k revoluci* (Filosofia, Praha 2022) si klade za cíl vyvázat pražské jaro z mainstreamových výkladů, které je redukuje na jakýsi test sametové revoluce, případně na naivní pokus snilků, kterým nedošlo, že socialismus nelze reformovat.

Postoj, který pražské jaro bagatelizuje jako pokus, který byl odsouzen dopředu k zániku, kritizuje editor knihy Michael Hauser ve své úvodní studii, když píše, že „pokud byl experiment předčasně ukončen, nemůžeme s jistotou znát jeho konečný výsledek“ (s. 65). Představu, že snaha o reformu tehdejšího socialismu byla bláhová, sdílejí dnešní zastánci neoliberalismu s tehdejšími představiteli Sovětského svazu. Možná se tedy nejedná o nejdůvěryhodnější výklad tehdejšího společenského kvasu. Autoři knihy se oproti tomu pokoušejí předložit historicky doložená data s teoretizací poučenou u současných filosofů a politických myslitelů, aby argumentovali, proč a v čem byly tehdejší události výjimečné, a to i mimo hranice Československa a mimo časový horizont šedesátých let. Pražské jaro prezentují jako dodnes funkční inspiraci emancipačních hnutí a pokusů o participativní podobu společenské organizace. „Pražské jaro vyklenulo obzor, který je pro mnoho lidí neviditelný, protože dnešní společnost má oslabenou politickou představitelství, která se jen pomalu vymaňuje z myšlenkových stereotypů devadesátých let,“ píše Hauser (s. 68).

Mluvil tu někdo o kapitalismu?

Knihy sestává ze čtyř studií a rozsáhlého epilogu od Josepha Grima Feinberga. Petr Kužel detailně představuje tehdejší debaty o radách pracujících jakožto mechanismu, který provázal ekonomickou demokracii s ekonomickým fungováním podniků. Dělníci měli možnost skrze rady participovat na rozhodovacích procesech, navíc se ukázalo, že ekonomická samospráva prospívá samotné efektivitě podniků. Jednou z idejí přitom byla proměna role státu. Kužel uvádí, že „dominantní role státu na trhu by byla dána tím, že stát by byl jedním z hlavních objednavatelů, nikoli hlavním „plánovačem““ (s. 83). Ekonomické reformy tak měly být naplněny i důslednou hospodářskou samosprávou, jedním z principů socialismu. Podstatné je, že absolutní příklon ke kapitalismu si obyvatelé tehdejšího Československa většinou nepřáli. Průzkum veřejného mínění ukázal, že 5 % obyvatel si přálo opětovně zavedení kapitalismu, 6 % nemělo jasný názor a 89 % se vyjádřilo pro „další vývoj socialistického systému“ (s. 96).

Rady pracujících souvisí s tehdejšími právními myšlenkami. Diskuse o ústavním systému a právní přerámování úvah o komunistické straně představuje ve své kapitole Jan Kober. Ten ukazuje rady pracujících a alternativní systém práva jako originální pokus – tedy autonomní vůči sovětskému právnímu myšlení – a jako výrazné výsledky reformistického přístupu. Důležité přitom je, že se jednalo o plod „prosazený primárně aktivitami některých právních vědců (tedy nikoli například aktivitami politiků, ekonomů nebo na základě požadavků občanů)“ (s. 213). Více méně zapomenutou skutečností, kterou Kober připomíná, je kupříkladu také ústavní zákon týkající se postavení menšin (č. 144/1968 Sb.), který dával impulsy k důstojnějšímu postavení některých národnostních skupin. Kromě založení Svazu Cikánů-Romů se jednalo také například o zlepšení podmínek pro nové skupiny, mezi které patřili

například Řekové. Kober mimo jiné zmiňuje, že v krátkém následném období byla mimo jiné vydána učebnice romštiny a také soubor romských pohádek (s. 206). Tento pohyb směrem k obrození romské kultury byl bohužel celkem brzy omezen nastupující normalizací – podobně jako rady pracujících. Kober postupně dokládá činnost právních expertů během pražského jara, aktivity mezioborové skupiny soustředěné kolem Zdeňka Mlynáře a stále zesilující tlak zdola na mocenské centrum. To postupně měnilo své představy pod vlivem expertních skupin.

Zacelování trhliny

Překlenování mezery mezi mocenským centrem a právními experty je jeden z příkladů dynamiky, které se detailně věnuje Michael Hauser ve svém příspěvku. Vychází přitom z konceptuálního myšlení Jacquese Ranciéra. Tento francouzský filosof navrhuje pojímat instituce a struktury státu jako součásti „policejního řádu“, tedy „implicitního zákona“, který tvoří pole, v němž je částí společnosti

Pasivní a normalizovaná společnost představovala jedince, kteří nebrojili proti partaji, a nestáli tak na straně „dobra“. Později tato polarizace usnadnila předběžnou kritiku všeho, co zavánělo levicovým smýšlením, a tedy návratem ke starému režimu.

přiděleno konkrétní místo a úkol, přičemž druhé části subjektů nejsou místa a úkoly přiřazeny. Jsou v jistém smyslu neviditelní, aniž by ovšem společenský řád uznával, že jsou zde aktéři nezahrnutí do společenského dění a že stávající uspořádání může být problematické. „Implicitní zákon tkví v repetitivní distribuci míst a pozic, která vyvolává zdání, že daný řád je přirozený,“ shrnuje Hauser (s. 38). Pokud ale určitá aktivita začne měnit zavedená místa a úkoly přidělované ve společenské textuře, vzniká politická činnost. „Politická aktivita spočívá např. v tom, že demonstrace nebo bariéry změni význam městských komunikací. Nejsou to už pouhé prostředky individuální nebo komerční dopravy, nýbrž rodí se z nich „veřejný prostor““ (s. 39). Pokud na sociální dynamice začnou participovat ti, kteří na ní původně neměli „podíl“, ukazuje se řád jako nahodilý, ztrácí se dojem přirozenosti a otevírá se možnost jeho změny.

Podle Hausera se „zákon“ a „politika“ během pražského jara navzájem ovlivňovaly a produktivně střetávaly. Nezela mezi nimi trhlinka, která v podobných dějinných událostech znemožňovala, aby se změny skutečně propály do fungování systému. Rozdíl oproti – například – pařížskému květnu je vidět i v tom, že Dubček vyžádal k tomu, aby se na politice aktivně podílela veřejnost (s. 44). Hauser tak navrhuje následující čtení československých šedesátých let: „Vzájemné podněcování, které probíhalo mezi centrálním místem moci (ústředním výborem KSČ) a spontánní aktivitou společnosti, lze považovat za specifický rys pražského jara“ (s. 45).

Ondřej Lánský s podobným důrazem analyzuje roli expertního vědění v tehdejší vr-

cholné politice. Lánský ukazuje, že tehdejší reformní komunisté a členové reformních vědeckých týmů dokázali reflektovat dosavadní historii komunistické partaje, mimo jiné také s pomocí západní sociologie (např. s využitím teorie elit), a tehdejší interakce mezi politickou a expertní sférou se odehrávaly na základě impulsů shora i zdola. Podávalo se jim tak pro Československo získat „dostatečné sebevědomí, aby přehodnotilo do té doby v zásadě akceptovanou podobu socialistické modernizace, která byla do určité míry navržena a implementována takřkajíc zvenku ze Sovětského svazu. Můžeme tak pražské jaro vnímat také jako pokus o přinejmenším částečné odmítnutí imperiálního modelu formování československé společnosti“ (s. 244). Plodná, i když nikoli samozřejmá kooperace mezi experty a politickým mocenským centrem v jistém smyslu kontrastuje s dynamikou, kterou ve svém epilogu popisuje Joseph Grim Feinberg.

Moralita místo politiky

Poslední kapitola knihy sleduje vývoj uvnitř disentu a jeho následný vliv na porevoluční politiku. Feinberg naznačuje, jak je možné, že se sametová revoluce stala událostí, jejíž význam měl zamezit všem dalším revolucím, respektive její odkaz měl utišovat snahy o hledání alternativ k zavedenému politickému uspořádání. Mezi disidenty kolem Václava Havla postupně převládá důraz na apolitickou etiku – individuální morálka hrála prim, zatímco ekonomicko-sociální otázky byly přeřazeny na vedlejší kolej. Havel tak později mohl „zpochybnit Klausův osobní charakter, aniž by vyjádřil závažnější kritiku Klausovy politiky“ (s. 272). Disidenti mohli vstupovat do politiky jako morální svědomí, aniž by museli měnit svůj „antipolitický“ postoj. Mnohdy se pak „hodilo udělat taktický ústup a ponechat určité otázky odborníkům, kteří mohli formulovat sociální a ekonomickou politiku, jež zůstala mimo dohled občanské společnosti, protože ta se nechápala společensky (protože moralita měla mít prioritu před socialitou)“ (s. 272).

a dat. Reflexe polistopadových událostí navíc cílí především k vyzdvížení toho, co sametové děje pohřbily – odkaz pražského jara. Tehdejší politická imaginace a schopnost zavádět do praxe prvky nejen občanských, ale také ekonomických svobod může být důležitou inspirací i v 21. století. S tím souvisí druhý postřeh, které si dovoluji dodat. Knize by slušelo odvážnější grafické zpracování. Její design je čistý a přehledný, nicméně je škoda, že necílí na více mainstreamové publikum. Například vydavatelství Princeton University Press produkuje odborné a intelektuálně provokativní publikace, jejichž výtvarná podoba z nich zároveň činí přitažlivý artefakt. Vím, zdá se, že se jedná o banální a přizemní připomínku, ale kniha o pražském jaru by si pozornost širší čtenářské obce zasloužila. ■

(Autor je publicista a antropolog)

Michael Hauser
(1972)

působí ve Filosofickém ústavu Akademie věd v Oddělení současné kontinentální filosofie a je vedoucím katedry občanské výchovy a filozofie na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Je zakladatelem občanského sdružení Socialistický kruh. V roce 2006 byl jedním z iniciátorů výzvy Jsme občané!, upozorňující na defekty demokracie v České republice. V letech 2014 až 2020 byl členem Rady České televize. V posledních letech vydal například knihy *Doba přechodu: Tranzitivní ontologie a dílo Alaina Badioua* (2021) či *Manifest socialistického hnutí* (2023).

Petr Kužel
(1982)

působí v Oddělení pro studium moderní české filosofie Filosofického ústavu AV ČR. Je autorem monografie *Filosofie Louise Althussera. O filosofii, která chtěla změnit svět* (2014), roku 2017 připravil k vydání výbor politických textů Egona Bondyho *Pracovní analýza a jiné texty* a v roce 2018 kolektivní monografii *Myšlení a tvorba Egona Bondyho*.

Jan Kober

je právní teoretik se zaměřením na dějiny práva a občanské právo. Působí v Ústavu státu a práva AV ČR a přednáší na Právnické fakultě UK. Je mj. editorem řady svazků věnovaných meziválečnému Československu: *Republika ve změnách a trváních* (2022) a další.

Ondřej Lánský
(1981)

je vedoucím Oddělení politické filosofie a výzkumu globalizace Filosofického ústavu AV ČR. Působí rovněž na Pedagogické fakultě UK a je autorem například knihy *Je třeba zavrhnout liberalismus?* (2015).

Joseph Grim Feinberg
(1979)

je americký politolog, antropolog a filosof. Vystudoval filosofii a antropologii na Grinnell College a na Chicagské univerzitě v USA. Od roku 2013 působí jako vědecký pracovník ve Filosofickém ústavu AV ČR v Praze v Oddělení pro studium moderní české filosofie. Věnuje se teoriím autenticity, performativity a subjektivity v současném politickém i estetickém myšlení. Je mj. autorem knihy *The Paradox of Authenticity: Folklore Performance in Post-Communist Slovakia* (2018).